

KURIKULUM A UČEBNICE Z POHLEDU PEDAGOGICKÉHO VÝZKUMU – ZPRÁVA Z KONFERENCE

Problematika kurikula a učebnic je v období probíhajících vzdělávacích reforem v České republice a na Slovensku aktuální a živá. Kurikulum se také více dostává do centra pozornosti pedagogického výzkumu. I díky tomu vyvstávají některé nezodpovězené otázky, které si v případě učebnic kladou zejména jejich autoři, vydavatelé, výzkumníci a v neposlední řadě jejich nejčastější uživatelé – učitelé a žáci. To bylo také důvodem konání konference Kurikulum a učebnice z pohledu pedagogického výzkumu, kterou ve dnech 24. – 25. 6. 2008 uspořádalo Centrum pedagogického výzkumu PdF MU ve spolupráci se Státním pedagogickým ústavem v Bratislavě. Důvodem k uskutečnění konference byla snaha odpovědět na množství otázek týkajících se problematiky tvorby, výzkumu a hodnocení kurikula a učebnic. Konference se zúčastnilo více než 50 zájemců o danou problematiku. Jednalo se především o akademické a vědecké pracovníky, studenty a žáky, zástupce nakladatelství učebnic, autory učebnic, učitele, rodiče a další.

Cílem konference bylo:

- a) poskytnout prostor pro prezentaci výsledků výzkumů a teoretických studií týkajících se problematiky kurikula a učebnic;
- b) vytvořit příležitost k výměně zkušeností a podnítit diskusi k aktuálním problémům a potřebám teorie, tvorby a výzkumu kurikula se zvláštním zřetelem k učebnicím;
- c) zprostředkovat navázání profesionálních kontaktů v odborné komunitě zabývající se výzkumem a tvorbou kurikula, zejména učebnic.

Vedle hlavních referátů byly příspěvky prezentovány v tematicky zaměřených sympoziích a formou posterů. Každé ze sympozií reprezentovalo určitou oblast výzkumu kurikula, která se v současnosti jeví jako aktuální. V rámci sympozií přednesli své referáty 3-4 vystupující, kteří zkoumanou problematiku uvedli do širších souvislostí. Následovala diskuse týkající se nejen přednesených příspěvků, ale i dalších problémů – tematicky zastřešených názvem sympozia. Formou posterů byly prezentovány např. výsledky výzkumů či zkušenosti autorů učebnic.

Konferenci zahájili T. Janík a P. Knecht, již se v úvodním příspěvku „Kurikulum a učebnice z pohledu pedagogického výzkumu“ pokusili formulovat aktuální úkoly výzkumu kurikula a učebnic. J. Průcha poté vystoupil s referátem „Možnosti výzkumu učebnic se zaměřením na žákovo učení“, v němž se zabýval vztahem mezi optimálními vlastnostmi učebnice a kognitivními dispozicemi žáků. Následoval referát M. Nogové „Hodnotenie kvality učebnic a kurikulum“ o vybraných přístupech k hodnocení kvality učebnic. Z. Beneš navázal referátem „Komunikační charakteristiky učebnic sociálně-humanitních předmětů“, v němž popisoval multimodální charakter a multifunkční určení učebnic dějepisu. T. Ondrušek, žák 9. ročníku základní školy, následně přednesl příspěvek „Hodnocení učebnic zeměpisu z pohledu

žáka 9. ročníku základní školy“, v němž hodnotil současné učebnice zeměpisu, *pojmenovával jejich nedostatky a navrhoval možná zlepšení*.

Po hlavních referátech následovala sekce posterů, v níž měli autoři možnost prezentovat účastníkům konference své poznatky a diskutovat s nimi o zkoumané problematice. D. Dvořák, M. Dvořáková a J. Stará posterem s názvem „Učebnice jako nástroj ‘překlady’ výzkumných výsledků do praxe“ poukázali na propast mezi pedagogickým výzkumem a vzdělávací praxí, jinak řečeno na lhostejnost a nedůvěru učitelů k poznatkům věd o vzdělávání. Navrhli možná vysvětlení tohoto jevu a způsoby, jak ho překonat. I. Hrozková na posteru „Obsahová analýza učebnice angličtiny Project-Third“ prezentovala výsledky obsahové analýzy třetího vydání učebnice Project. Poster „Analýza využití didaktických prostředků a médií (se zvláštním zřetelem k učebnicím) ve výuce fyziky, zeměpisu a anglického jazyka-výsledky CPV videostudie“ prezentovali D. Hübelová, D. Chárová, T. Janík, P. Najvar, V. Najvarová a M. Svobodová. Autoři v něm seznámili s dílčími výsledky CPV videostudií k využívání didaktických prostředků ve výuce fyziky, zeměpisu a anglického jazyka. Podrobněji analyzovali využívání učebnice jako didaktického prostředku a zkoumali její funkce v procesu výuky. Poster I. Frýzové „Biologické a geologické učivo přírodovědy – vize a realita“, prezentoval výsledky dvou výzkumných sond. První sonda zjišťovala dotazníkovým šetřením představy učitelů přírodovědy na 1. stupni základní školy o tom, s jakými znalostmi by žáci měli přecházet na druhý stupeň. Druhá sonda pomocí didaktických testů zjišťovala skutečnou úroveň přírodovědných znalostí žáků při přechodu z 1. na 2. stupeň základní školy. Po vzájemném porovnání výsledků obou výzkumných sond se ukázaly významné rozdíly mezi představami učitelů a realitou. M. Netušilová představila poster „Učební úlohy z fyzické geografie v učebnicích zeměpisu“, ve kterém seznamovala s výsledky srovnávací analýzy učebních úloh ve dvou učebnicích zeměpisu. Porovnávány byly učebnice, z nichž jedna vycházela z principů RVP ZV, a druhá nikoliv (vznikla v období před uvedením RVP ZV do praxe). Analýza neukázala významnější rozdíly ve vlastnostech učebních úloh zkoumaných učebnic. „Moderní učebnice chemie pro základní školy a víceletá gymnázia a učebnice pro interaktivní tabule“ byl název posteru, který prezentovali J. Škoda a P. Doulík. Autoři seznámili účastníky konference s moderní učebnicí chemie, která přináší unikátní koncept základního chemického vzdělávání a která je v souladu s aktuálními kurikulárními dokumenty v České republice. Prezentovaná učebnice se opírá o interdisciplinární vazby chemie s ostatními přírodovědnými předměty. Poster nazvaný „Kritéria výběru učebnic anglického jazyka na základních školách – podněty pro pregraduální vzdělávání učitelů“ představila N. Vojtková. Ve svém posteru autorka na základě vlastního výzkumu popsala, jak učitelé využívají možnosti volby z široké škály učebnic s doložkou MŠMT a jak jsou připraveni na zodpovědný výběr výukového materiálu.

Na sekci posterů navázalo jednání v prvním sympoziu nazvaném „Učebnice v měnícím se kurikulu“. V rámci něho proběhla diskuse o výsledcích a doporučeních pedagogického výzkumu v oblasti učebnic a dalších kurikulárních dokumentů. Bylo konstatováno, že učebnice, přes konkurenci ostatních didaktických médií, zůstávají významným didaktickým prostředkem. Z. Sikorová a I. Červenková

ve svém referátu „Role a užívání učebnic jako výzkumný problém“ vyzdvihly skutečnost, že žáci ve vyučovacích hodinách s učebnicí pracují v mnohem menší míře, než se všeobecně očekává. Příspěvky Věry Martinkové „Učebnice a mění se kurikulum“, A. Wiegerové „Premeny kurikula slovenskej školy a jej dopady na tvorbu učebnic pre prvý stupeň základnej školy“ a D. Cagáňové „Vnímanie kurikulumných zmien v kontexte cudzieho jazyka“ otevřely otázku, jak změny výuky související s postupným zaváděním kurikulární reformy ovlivní teorii a tvorbu učebnic v České republice a na Slovensku.

Po přestávce, v pozdních odpoledních hodinách, začalo druhé sympozium nazvané „Obsah vzdělávání a učebnice“. Předmětem jednání byla problematika výběru, zprostředkovávání a didaktické transformace obsahů vzdělávání v kontextu učebnic. Diskutovalo se mimo jiné o odlišnosti učebnic, neboť se nezdá, že můžeme setkat s učebnicemi určenými pro stejný ročník a stupeň školy, které se výrazně odlišují ve skladbě, rozsahu i didaktickém zpracování vzdělávacích obsahů. Příspěvek T. Janíka a P. Knechta „Didaktická transformace učiva a učebnice: k roli didaktických znalostí obsahu autora učebnice“ se týkal problematiky didaktické transformace učiva v učebnicích. Mimo jiné se v něm autoři snažili odpovědět na otázku, jak ovlivňují didaktické znalosti autorů učebnic prezentaci učiva v učebnicích. Další řešenou otázkou bylo, do jaké míry vzdělávací obsahy a jejich strukturování přispívají k učení žáků. S příspěvkem „Môžu žiaci napredovať pri učení se ekologie? Obsahová analýza učebnic na rôznom stupni škôl“ poukázala P. Jelemenská na to, že znalosti žáků na druhém stupni základní školy jsou blízké znalostem žáků prvního stupně. Zároveň představila jedno z možných řešení v podobě modelu didaktické rekonstrukce. Referát D. Dvořáka „Variabilita školních kurikul a budoucnost učebnic“ rozebíral otázku různorodosti školního kurikula, která má dopady na roli učebnic ve výuce, ale také na jejich autory a vydavatele.

Druhý den konference zahájil J. Maňák podnětným referátem „Funkce učebnice v moderní škole“. Příspěvek byl zaměřen nad současnou rolí učebnice ve výuce a podpořil názor, že učebnice jsou stále významnými edukačními prostředky a je třeba klást důraz na jejich systematické hodnocení a výzkum.

Po hlavním referátu následovalo třetí sympozium s názvem „Didaktická komunikace a učebnice“, kde byla řešena úskalí překladu odborného jazyka do jazyka, který je srozumitelný většině žáků. Při tomto překladu může docházet k řadě „šumů“, které mohou vznikat jak na straně učitele, tak i žáka. Tato problematika spadá do kompetence oborových didaktik. Ty ve svém komunikačním pojetí zkoumají nejen procesy probíhající při vlastním vzdělávání v jednotlivých vyučovacích předmětech, ale i v jejich širších souvislostech ve vzdělávací sféře a mimo ni. V. Adamčíková a P. Tarábek v referátu „Učebnice a variantní formy kurikula“ prezentovali návrh koncepce variantních forem kurikula, který vychází z předpokladu, že vědecké poznatky je třeba při procesu výběru vzdělávacích obsahů adaptovat na kognitivní úroveň žáků. Příspěvek dále poukázal na některé nedostatky českých a slovenských učebnic fyziky, které se mohou podílet na utváření miskonceptů a formálních poznatků u žáků. P. Tarábek se následně v příspěvku „Variantní formy kurikula z hlediska didaktické komunikace v předmětových didaktikách“ zabýval koncepcí

variantních forem kurikula na pozadí teorie didaktické komunikace přírodních věd. Sympozium zakončil referát P. Tarábka a P. Záškodného „Didaktická komunikace a kurikulární proces fyziky“. Autoři v něm navrhli analyticko-syntetický model struktury didaktiky fyziky a jejího kurikulárního procesu. Žák při práci s textem vychází nejen z informací obsažených v textu, ale opírá se i o své dřívější znalosti, zkušenosti a poznání světa. Výzkumy naznačují, že některé texty v českých učebnicích jsou pro žáky nesrozumitelné, nezajímavé a příliš abstraktní. Uvedených problémů se týkalo čtvrté symposium „Didaktický text a učebnice“. Š. Porubský se zabýval v příspěvku „Pedagogický text v edukativnom diskuzi: jedna z možných interpretácií“ možnostmi využití didaktického textu ve výuce. Následně D. Klapko v referátu „Sémantická analýza didaktického textu“ představil jeden z možných přístupů k jeho zkoumání.

Konference „Kurikulum a učebnice z pohledu pedagogického výzkumu“ byla velkou příležitostí k výměně zkušeností a k diskusím nad aktuálními problémy tvorby, výzkumu a hodnocení kurikula a učebnic. Její význam je podtržen skutečností, že přispěla k upevnění odborné komunity, která své aktivity směřuje právě do této oblasti.

Petr Knecht a Tomáš Janko